Jakub Walczyk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Od diagnoz kultury do diagnozy w kulturze^{*}

Abstrakt: Artykuł jest sprawozdaniem z konferencji naukowej „Diagnoza w kulturze”, która odbyła się 15–16 października 2016 roku w Centrum Kultury Zamek w Poznaniu. Celem organizatorów (Instytutu Kulturoznawstwa oraz Instytutu Socjologii UAM) było ukazanie diagnozy jako odrębnego typu badań pola kultury stanowiącego mało rozpoznany obszar w humanistyce i naukach społecznych, któremu zawsze przyświeca cel praktyczny. Wśród autorów 23 omówionych referatów znaleźli się zarówno badacze, animatorzy kultury, jak i artyści — ukazali oni odrębne typy diagnozy: od ilościowej, klasowej po wywodzącą się z etnograficznych tradycji długotrwałą obserwację uczestniczącą¹.

Słowa kluczowe: diagnoza kultury, diagnoza w kulturze, metodologia, etnografia, metody badań ilościowych, metody badań jakościowych

Organizatorzy ogólnopolskiej konferencji naukowej „Diagnoza w kulturze” podjęli próbę ukazania diagnozy jako odrębnego typu badań pola kultury w Polsce, stanowiącego do tej pory słabo rozpoznany i opisany obszar w humanistyce i naukach społecznych. W szczególności w odniesieniu do kultury określanie pewnego typu badań mianem diagnozowania inspirowane jest raczej uzusem niż sprecyzowanymi rozstrzygnięciami metodologicznymi. Diagnozowanie tym różni się od innych typów badań, że zawsze podyktowane jest celem praktycznym. Inicjatorzy konferencji przyjęli za cel odświeżenie, a następnie poszerzenie zasobu narzędzi diagnozy kulturowej, z naciskiem na interdyscyplinarny charakter relacji między różnorodnymi obszarami wiedzy i praktyki. Konferencja odbyła się w dniach 15–16 października 2015 roku w Centrum Kultury Zamek w Poznaniu, a zorganizowana została z inicjatywy Instytutu Kulturoznawstwa UAM, Instytutu Socjologii UAM oraz Centrum Praktyk Edukacyjnych przy Centrum Kultury Zamek w Poznaniu.

Adresowana była ona do szerokiego grona badaczy kultury: kulturoznawców, socjologów kultury, antropologów kulturowych, etnografów, ale także do arty-

---

^{*} Sprawozdanie z konferencji „Diagnoza w kulturze”, która odbyła się w Poznaniu 15–16 października 2016. Konferencję organizował Instytut Kulturoznawstwa UAM, Instytut Socjologii UAM, Centrum Kultury Zamek w Poznaniu.

Wszystkie przytoczone cytaty pochodzą z wystąpień referentów.

stów i edukatorów artystycznych, animatorów społeczno-kulturowych, edukatorów, aktywistów miejskich — wszystkich tych, którzy w swoich działaniach stosują diagnozę społeczno-kulturową. Poddano refleksji samo rozumienie diagnozy, ale także koncentrowano się na różnych jej typach: od diagnozy społeczności lokalnych przez badania otoczenia instytucji kultury po diagnozowanie jako etap w realizacji projektów animacyjno-kulturowych. Podkreślano rolę diagnozy w prowadzeniu działalności i tworzeniu projektów najbardziej odpowiadających potrzebom ich odbiorców, nie zaś „oderwanych” od kontekstu, otoczenia i ludzi.

Program konferencji składał się z dwudziestu trzech referatów, pogrupowanych przez organizatorów w pięć sesji: „Różnicujące uczestnictwo w kulturze”, „Diagnoza w animacji i etnografii”, „Diagnostując sztukę”, „Diagnoza lokalna” oraz „Diagnostując instytucje kultury”. W ramach każdej z nich prelegenci — zarówno badacze, jak i animatorzy kultury czy artyści — proponowali własne modele i schematy badawcze, wypracowane w praktyce zrealizowanych projektów. Dodatkowo, w każdym dniu właściwe sesje poprzedziły wystąpienia plenerowe z udziałem zaproszonych gości.

Konferencję zainicjował referat Barbary Fatygi *Diagnoza i diagnozowanie kultury*. W swoim wystąpieniu autorka skoncentrowała się zarówno na metodologicznych, jak i etycznych dylematach badaczy oraz samym przebiegu procesu diagnostycznego. Następnie referat *Drugie dno badań, drugie życie raportów, czyli o sposobach instrumentalizowania badań kultury* wygłosił Rafał Drozdowski. W wystąpieniu wskazał na komercyjny charakter badań i kontekst ekonomiczny, w jakim są one przeprowadzane. W krytyczny sposób zobrazował praktyki instrumentalizacji badań społecznych oraz etyczne napięcie związane z opracowywaniem wyników badań „pod sugestie” i potrzeby zamawiającego.

Po wystąpieniach otwierających przyszedł czas na pierwszą sesję „Różnicujące uczestnictwo w kulturze”, podczas której swoje referaty wygłosili: Jan Grad, Krzysztof Stachura, Przemysław Sadura oraz Katarzyna Murawska.

W wystąpieniu *Badanie a diagnozowanie uczestnictwa w kulturze* Jan Grad uporządkował relację między diagnozą a innymi typami badań i ukazał — odwołując się do tradycji badań uczestnictwa w kulturze — metodologiczny punkt widzenia nauk o kulturze i nauk społecznych. Nawiązywał do historii i tradycji badań uczestnictwa w kulturze w Polsce i na tym gruncie charakteryzował diagnozę jako typ badań stosowanych.

Krzysztof Stachura oparł swoje wystąpienie *Czym są i jak badać hierarchie w kulturze — raport z przygotowań do analiz nad dystynkcjami, powinnościami i satysfakcją* na analizie założeń projektu „Kulturalna hierarchia. Nowe dystynkcje i powinności w kulturze a satysfakcja społeczna”, realizowanego w ramach programu Obserwatorium kultury MKiDN w latach 2015–2016. Projekt zakładał przeprowadzenie badań, których celem było rozpoznanie wzajemnych relacji między praktykami kulturowymi, stylem życia a umiejscowieniem uczestników kultury w strukturze społecznej. Autor poddał refleksji sposoby diagnozowania

kultury, zwłaszcza w kontekście osadzenia w realiach strukturalnych, koncentrując się na adekwatności poszczególnych sposobów interpretowania zależności między tymi sferami. Przemysław Sadura w wystąpieniu *Klasowy kontekst działania instytucji kultury* postawił hipotezę mówiącą, że publiczne instytucje kultury nie mogą uniknąć uwikłania w panujące w społeczeństwie relacje klasowe, zaznaczając jednocześnie, że jest to kwestia w bardzo małym stopniu poddawana refleksji badaczy, w szczególności jeśli uwzględni się relacje zachodzące między instytucjami kultury i tak zwaną klasą ludową lub niższą. Zauważył, że typowe badania uczestnictwa w kulturze skupiają się na mierzalnych wskaźnikach, ukazując, jak czynnie i licznie z oferty instytucji korzystają ich odbiorcy. Stają się tym samym miarą sukcesu w promowaniu oficjalnego kanonu, a instytucje kultury posługują się prawomocną wizją kultury, będącą narzędziem reprodukcji struktury społecznej. Metodologiczny punkt wyjścia tego projektu stanowiła perspektywa krytyczna Pierre’a Bourdieu, zgodnie z którą decydenci polityki kulturalnej narzucają instytucjom posługiwanie się prawomocną wizją kultury. Dlatego też reakcją na taką wizję instytucji publicznych może być obecna na styku etnografii i animacji kulturowej próba dowartościowania ludowej kreatywności. Problematiczne jednak stało się samo pojęcie klasy ludowej i sposób jej definiowania. Spore wątpliwości uczestników konferencji wzbudziło, w jakim stopniu dziś jesteśmy w stanie jasno wyodrębnić cechy społeczne owej „klasy ludowej”.

Katarzyna Murawska wygłosiła referat pod tytułem *Z klasą o kulturze — dom kultury jako przestrzeń dla przedstawicieli różnych klas społecznych*, którego naczelną tezą było stwierdzenie, że udział w życiu obywatelskim i w kulturze uzależniony jest od statusu społeczno-ekonomicznego uczestników. Zwróciła przy tym uwagę, że im ów status jest niższy, tym mniejsze zaangażowanie w sprawy publiczne, a instytucje kultury, tworząc swoje oferty, za kryteria biorą takie czynniki, jak: płeć, wiek, wykształcenie, pomijając natomiast zróżnicowanie klasowe, które — według Murawskiej — także determinuje wzory uczestnictwa w kulturze. Punktem wyjścia wystąpienia był projekt z zakresu animacji kulturowej, który odnosił się do wyników badań wcześniej prezentowanych przez Przemysława Sadurę.

Drugą sesję, zatytułowaną „Diagnoza w animacji i etnografii”, rozpoczęła Maja Dobiasz referatem *Etnoanimacja, czyli o formowaniu się i krytycznej analizie praktykowania etnografii i animacji kultury jako badań w działaniu*. Autorka przybliżyła etnoanimację jako metodę badań w działaniu, wypracowywaną przez Tomasza Rakowskiego, Kolektyw Terenowy i ich współpracowników w ciągu dziesięciu lat realizacji wspólnych projektów wraz z mieszkańcami kilku wsi w powiecie szydłowskim. Praktyka etnoanimacyjna obejmuje kwestie teoretyczne, a także tworzenie nowych narzędzi interpretacyjnych (na przykład suwak animacyjny), ale przede wszystkim wywodzi się z długotrwałych działań terenowych, podczas których badacze i badani podczas interakcji wzajemnie wpływają na własne postrzeganie świata. W wystąpieniu zatytułowanym *Najwyższa pora — poznaj animatora!* Irena Madej przedstawiła podstawowe założenia Platfor-

my kultury — interaktywnego portalu dla animatorów kultury, umożliwiającego współdziałanie oraz tworzenie efektywnej sieci kontaktów i możliwości wymiany doświadczeń. Przedstawiła ją też jako narzędzie diagnozowania środowiska animatorów kultury w Polsce.

Ostatni referat w sekcji zatytułowany *(Nie)ludowa kultura ludowa. Diagnozowanie kultury ludowej w epoce postkolbergowskiej* wygłosiła Anna Weronika Brzezińska. Uznała wiele wydarzeń odbywających się w Roku Kolberga za okazję dla badaczy kultury, by móc obserwować, w jaki sposób współcześnie różne środowiska (naukowców, edukatorów, animatorów, artystów itp.) podchodzą do zagadnień szeroko definiowanej kultury ludowej. Główny problem przedstawiony w referacie dotyczył przetwarzania zasobów tejże kultury i konieczności redefiniowania pojęć jej dotyczących w kontekście obowiązujących rozporządzeń formalnoprawnych, wytwarzanych odgórnie, na szczeblu administracyjnym.

Tematy przewodnie drugiego dnia konferencji skupione były wokół trzech zagadnień: diagnozy jako narzędzia do badania i praktykowania sztuki; środowisk lokalnych; sposobów diagnozowania w instytucjonalnym otoczeniu. Wystąpienia otwierające wygłosiły: Joanna Orlik (*Miejsce badań diagnostycznych w praktykach instytucji kultury*), Joanna Wórzeczka (*Sztuka i praca*) oraz Elżbieta Jabłońska (*Łagodny zamach na odbiorcę. W poszukiwaniu relacji*).

Następnie przyszedł czas na pierwszą sesję zatytułowaną „Diagnostując sztukę”. Jako pierwszy wystąpił Tomasz Ferenc z referatem *Sztuka, muzeum, publiczność. Kilka uwag metodologicznych o tradycjach socjologicznych badań prowadzonych w Muzeum Sztuki Współczesnej w Łodzi*. Zaznaczył, że od wielu lat pracownicy Katedry Socjologii Sztuki UŁ prowadzą badania publiczności (zarówno ilościowe, jak i jakościowe) oraz recepcji sztuk plastycznych w Muzeum Sztuki w Łodzi.

Anna Szylar w wystąpieniu *Zmierzyć niemierzalne — ewaluacja wizyt studyjnych i rezydencji* postawiła hipotezę, że „mobilność artystów wizualnych jest obecnie możliwa nie tylko dzięki łatwości przemieszczania się, ale też za sprawą bogatej oferty programów grantowych, proponowanych zarówno przez polskie, jak i zagraniczne instytucje”. Stwierdziła, że otwarcie granic wiąże się z wieloma nowymi możliwościami, jak również z rozwojem osobistym samego artysty, jednak niezwykle trudno stwierdzić, w jakim stopniu udział w wizycie studyjnej czy rezydencji przełożył się na konkretny projekt oraz jak bardzo rozwój artystyczny konkretnych twórców rzeczywiście uwarunkowany jest prowadzonymi podczas rezydencji rozmowami, spotkaniami, warsztatami, wizytami w galeriach. Prelegentka przedstawiła więc problem ewaluacji realizowanych projektów — w tym wypadku wizyt studyjnych — jako jednej z możliwych postaci badań diagnostycznych. Kolejny referat *Czego mogą nauczyć warsztaty fotograficzne?* wygłosiła Marianna Michałowska, która potraktowała sztukę (fotografię) jako narzędzie animacji i edukacji, podkreślając nie tylko twórcze, lecz także diagnostyczne walory tej praktyki. Zaznaczyła, że od drugiej połowy XX wieku aparat fotograficz-

ny stał się jednym z podstawowych narzędzi działań animacyjnych, a edukacja przez fotografię — atrakcyjna, ponieważ dostęp do aparatu jest niemal powszechny. W fotograficznych projektach uczestnicy najczęściej mają albo za zadanie dokumentację codziennego życia (*Świat. Fotografie dzieci z Jasionki i Krzywej*) albo fotografia ma mieć działanie emancypacyjne (*Filmmaker-in-Residence*).

Kolejny referat w tej części, *Diagnoza jako narzędzie pracy dla edukującego artysty*, wygłosiła Małgorzata Minchberg. Jako czynna artystka wskazała na ważność diagnozy w swoich działaniach, a na przykładzie własnego projektu „Lustra” realizowanego dla Centrum Nauki Kopernik — edukacyjną rolę łączenia kompetencji artystów i naukowców. Kluczowa dla projektu była próba wdrożenia nauki przez doświadczenie, co miało stanowić wspólny mianownik w zdobywaniu przez uczestników projektu zarówno wiedzy ścisłej, jak i humanistycznej.

Sesję zamknął referat Tomasza Misiaka *Ekologia akustyczna. Teoria, praktyka, sztuka*, który przybliżył idee ekologii akustycznej R. Murraya Schafera, koncentrując się na pytaniu, w jaki sposób koncepcje kanadyjskiego badacza mogą być pomocne przy diagnozie kulturowej skupionej wokół sfery audialnej.

Drugą sesję „Diagnoza lokalna” otworzył Jędrzej Burszta z referatem *Fundacja Res Publica. Badanie polityki kulturalnej polskich miast*. Przedstawił — opracowane wraz z zespołem DNA miasta — założenia metodologiczne diagnozy polityki kulturalnej miasta Słupsk, która służyć miała stworzeniu warunków do realizacji lepszej polityki kulturalnej odpowiadającej na potrzeby odbiorców.

Paweł Tomanek w wystąpieniu *Diagnostyka kultury na poziomie gminy* przedstawił metody i wyniki pierwszego etapu dwuletnich badań prowadzonych przez zespół Obserwatorium Żywej Kultury. Ich tematem był wpływ samorządowych diagnoz kultury na politykę i aktywność kulturalną na poziomie gmin. Jacek Schindler referatem *Diagnoza kultury w procesie wprowadzania zmiany społecznej*, posługując się przykładem „rewolucji śmieciowej”, zarysował hipotezę, że zmiana gospodarki odpadami komunalnymi powinna towarzyszyć zmiana postępowania z odpadami przez mieszkańców, a w końcowym efekcie zmodyfikować ich style konsumpcji. Odwołując się do badań z 2015 roku przeprowadzonych w gminach mazowieckich, autor wysunął wniosek, że: „Analizy zebranych danych wykazują niezbędność uwzględniania diagnostyki uwarunkowań kulturowych oraz wprowadzania narzędzi z zakresu aktywizacji kulturowej dla wprowadzania zmian umożliwiających uzyskanie gospodarczych efektów”. Schindler interpretował relację między gospodarką odpadami, stylami konsumpcji i stylami życia nie tylko jako problem praktyczny czy ekologiczny. Wskazał także na problem społeczno-kulturowy, którego rozwiązania należy szukać w edukacji kulturowej. Takie podejście „oznacza otwarcie dla kulturoznawców nowych obszarów wykorzystania wiedzy i narzędzi diagnostycznych”.

Marek Troszyński wygłosił referat *Diagnoza kultury lokalnie. Z doświadczeń badawczych Fundacji Wiedza Lokalna*, którego celem było podsumowanie doświadczeń badawczych zebranych w trakcie trzech projektów oraz przedstawienie

interdyscyplinarnej metodologii wykorzystanej podczas ich prowadzenia, a polegającej na łączeniu metod jakościowych z ilościowymi; przyjmowanie punktu widzenia użytkownika i łączenie tradycyjnych wywiadów z analizami etnograficznymi. Największe wątpliwości budziło stwierdzenie o równej dostępności oferty kulturalnej w centrum i na peryferiach. Marek Troszyński stwierdził, że w dobie internetu najnowszy film lub książkę możemy pozyskać zarówno z legalnych, jak i nielegalnych źródeł, niezależnie od miejsca, w którym się znajdujemy. Pomiął jednak i właściwości medium, i praktyki odbiorcze — pójście do kina to zupełnie inny rodzaj uczestnictwa niż oglądanie filmu na mobilnym urządzeniu.

Ostatni referat w sesji wygłosiły Agnieszka Wieszczewska i Kamila Kamińska. Nosił on tytuł *Ewaluacja małych projektów kulturalnych na przykładzie mikrograntów ESK 2016*. Autorki przedstawiły proces ewaluacji pierwszego naboru mikrograntów.

Sesja zamykająca — „Diagnostując instytucje kultury” — składała się z prezentacji studiów przypadku projektów społeczno-animacyjnych, powstałych z inicjatywy osób związanych z instytucjami kultury.

Jako pierwsza wystąpiła Paulina Berlińska z referatem *Oral history a diagnoza przestrzeni kulturalnej miasta Toruń. Studium przypadku*. W swoim wystąpieniu zaznaczyła, że kluczem do prawidłowej diagnozy przestrzeni kulturalnej jest rewitalizacja miękka, zakładająca demokratyzację przestrzeni miejskich, uwzględniająca przy tym niezbędne zasoby uczestnictwa i konsultacji społecznych z udziałem mieszkańców.

Następnie Natalia Bryłowska i Marta Bednarska przedstawiły projekt zrealizowany na Targu Węglowym w Gdańsku. W 2013 roku Targ został zamknięty dla ruchu samochodowego na rzecz imprez kulturalnych, jednak między nimi stawał się pustą przestrzenią. Aranżując przestrzeń na nowo, autorki postanowiły ożywić plac, aby w jak najlepszy sposób odpowiadał na potrzeby mieszkańców. Kluczowym elementem programowania działań na placu była diagnoza potrzeb mieszkańców.

Trzecie wystąpienie wygłosiła Karolina Charewicz-Jakubowska. Nosiło ono tytuł *Katedra demokracji — o ambiwalencji instytucjonalnej rzeczywistości i potrzebie kulturowej partycypacji*. Prelegentka wskazała na pierwotną rolę Hali Stulecia we Wrocławiu, czyli przestrzeni wystawienniczej i koncertowej gromadzącej tłumy i umożliwiającej egalitarną partycypację w kulturze. Dzisiejsza funkcja tej przestrzeni rozpięta jest między trzema polami: koniecznością funkcjonowania w warunkach rynkowych, oczekiwaniami miasta i mieszkańcami Wrocławia. Autorka zaprezentowała wyniki badań przeprowadzonych w celu określenia rozpoznawalności obiektu oraz oczekiwań dotyczących jego dostępności. Wystąpienie Aleksandry Janus poświęcone było z kolei projektowi badawczemu „Kompetencje instytucji kultury a praktyczny wymiar wdrażania otwartości”. Projekt koncentrował się na tym, jak instytucje GLAM (galerie, biblioteki, archiwa, muzea) postrzegają potencjał „otwartych modeli” praktyki instytucjonalnej, charaktery-

zujących się demokratycznym podejściem do odbiorców i zachęcających ich do partycypacji. W swoim wystąpieniu autorka zastanawiała się też, czy możliwe jest takie przeformułowanie działalności instytucji GLAM, aby stawały się bardziej otwarte na potrzeby różnych grup odbiorców. Ostatni referat, autorstwa Longina Graczyka, był relacją z badań prowadzonych w prywatnych muzeach przy wykorzystaniu metody etnograficznej. Autor przedstawił zupełnie inny wymiar diagnozy — nie wieloklasowej czy ilościowej, ale opartej na długotrwałej obserwacji zjawiska, w którego efekcie uzyskujemy wielowątkowe, ale także pogłębione informacje. Projekt badawczy, który referował autor, dotyczył terenowych badań służących ukazaniu bardzo specyficznego typu oddolnych, nieformalnych „instytucji kultury”, jakimi są muzea i kolekcje udostępniane przez pasjonatów, nierzadko w przestrzeniach prywatnych.

Podczas poznańskiej konferencji udało się nie tylko zarysować mapę najciekawszych w Polsce przedsięwzięć badawczych, które sytuują się na pograniczu badań naukowych i działalności praktycznej — a tym samym mieszczą się w proponowanej przez organizatorów koncepcji „diagnozy w kulturze”, a nie diagnozowania kultury. Udało się jednocześnie nakreślić i poddać krytycznej refleksji wiele dylematów tego typu badań: metodologicznych, organizacyjnych, etycznych i politycznych. W wyniku dyskusji, które odbyły się w Poznaniu, powstają też dwie publikacje: podręcznik do badań diagnostycznych oraz monografia zbiorowa zawierająca najważniejsze spośród wystąpień konferencyjnych.

From culture diagnosis to diagnosis in culture

Abstract

The paper is a report from the conference *Diagnosis in culture* which took place from 15th to 16th of October in Culture Center “Zamek” in Poznań. The aim of the organisers was to present diagnosis as a distinct type of research in the field of culture. It is a poorly examined realm of humanities and social sciences that is always guided by a practical purpose. Among 23 authors of the discussed papers there were both researchers, cultural animators and artists. They presented distinct types of diagnosis: from quantitative or class diagnosis to long-term observation derived from ethnographical traditions.

Keywords: culture diagnosis, diagnosis in culture, methodology, ethnography, quantitative research methods, qualitative research methods